

พุทธปรัชญาการศึกษา

Educational Buddhist Philosophy

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต

ตำรารายวิชา

หมวดวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์

รหัสวิชา ๒๐๐ ๒๒๔

พุทธปรัชญาการศึกษา (Educational Buddhist Philosophy)

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีงบประมาณ ๒๕๕๕

พุทธปรัชญาการศึกษา (Educational Buddhist Philosophy)

ผู้แต่ง	คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
คณะบรรณาธิการ	ผศ.ดร. สมชัย ศรีนอก, ผศ.สุพิมล ศรศักดิ์ดา, ดร.ประพัฒน์ ศรีภูกิจ,
ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต	รศ.ชัชมนะ รุ่งปัจฉิม, ดร.นลินี ฌ นคร, ผศ.ศศิธร ชูตินันทกุล ดร.สังวรณ์ งามระโท
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ	รศ.ดร.สำเนียง เลื่อมใส
ศิลปะและรูปเล่ม	นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ
พิสูจน์อักษร	นายสุชญา ศิริธัญญกร
ออกแบบปก	นายพิจิตร พรหมลี
พิมพ์ครั้งที่ ๑	๑ เมษายน ๒๕๕๖
จำนวนพิมพ์	๒,๐๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์	ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธปรัชญาการศึกษา = Educational Buddhist Philosophy. – พระนครศรีอยุธยา :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

๒๗๖ หน้า

๑. พุทธปรัชญาการศึกษา I. ชื่อเรื่อง.

294.31175

ISBN: 978-974-364-965-3

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓ โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

จัดจำหน่ายโดย :

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๑๑-๑๗ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐
โทร ๐-๒๖๒๓ - ๖๓๒๔, โทรสาร ๐-๒๖๒๓ - ๖๓๒๓

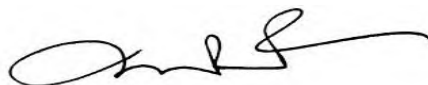
คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อมูล พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลาย และเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ร่วมกันพัฒนาเอกสารการสอนหรือตำราในหมวดวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ ด้วยวิธีะอุตสาหะแรงกล้า พัฒนางานทางวิชาการให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียงพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือรายวิชา พุทธปรัชญาการศึกษา เล่มนี้ มีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๘ บท ซึ่งมุ่งให้ศึกษาคูณลักษณะของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาในฐานะปรัชญา หลักคำสอนพื้นฐานในพุทธปรัชญาการศึกษาในทัศนะของนักปรัชญาการศึกษา กระบวนการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ การศึกษาในทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพุทธปรัชญากับการกำหนดจุดมุ่งหมายและหลักการ แนวทางการจัดการศึกษา หลักการจัดการศึกษา สาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การประเมินผลการเรียนรู้และการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแจ้งแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดการและพัฒนาหลักสูตร ผู้บริหารคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกฐูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านพุทธปรัชญาการศึกษา แก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้ที่สนใจ สืบไป

(พระพรหมบัณฑิต, ศ. ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร ปิงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๕ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ทุกคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ ๒) เพื่อพัฒนารูปแบบ เอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา ให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมีความคงทน สวยงามน่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า ๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และระบบคลังข้อสอบ ๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะคณาจารย์ในการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างมีคุณภาพ รองรับประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

หนังสือ พุทธปรัชญาการศึกษา เป็นรายวิชาหนึ่งในหมวดวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ ที่กำหนดให้ศึกษาคุณลักษณะของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาในฐานะปรัชญา หลักคำสอนพื้นฐานในพุทธปรัชญา การศึกษาในทัศนะของนักปรัชญาการศึกษา กระบวนการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ การศึกษาในทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพุทธปรัชญากับการกำหนดจุดมุ่งหมายและหลักการ แนวทางการจัดการศึกษา หลักการจัดการศึกษา สาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การประเมินผลการเรียนรู้และการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้

คณะผู้เขียนหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ เชิงวิชาการด้านพุทธปรัชญาการศึกษา ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษาและประชาชนทุกท่าน ตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่กองวิชาการของมหาวิทยาลัย และคณะวิทยากรจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมผลิตหนังสือเล่มนี้ด้วยวิริยะอุตสาหะ ทุ่มเททั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญา พัฒนางานทางวิชาการด้วยความมุ่งมั่น จนสำเร็จเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้ตั้งไว้ทุกประการ

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหาวิชา

พุทธปรัชญาการศึกษา

เมษายน ๒๕๕๖

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๕)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่อง การจัดทำต้นฉบับรายวิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ ประจำปี ๒๕๕๕	(๖)
บทที่ ๑ ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ความหมายและความสำคัญของปรัชญาการศึกษา	๓
๑.๓ ลักษณะทั่วไปของปรัชญาการศึกษา	๘
๑.๔ ประเภทของปรัชญาการศึกษา	๑๒
๑.๕ ประโยชน์ของปรัชญาการศึกษา	๑๙
สรุปท้ายบท	๒๓
คำถามท้ายบท	๒๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๖
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีทางปรัชญาการศึกษา	๒๗
๒.๑ ความนำ	๒๘
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีทางปรัชญาการศึกษา	๒๙
๒.๓ แนวคิดของนักปรัชญาการศึกษาตะวันตก	๓๐
๒.๔ แนวคิดนักปรัชญาการศึกษาตะวันออก	๓๙
๒.๕ แนวคิดนักปรัชญาการศึกษาไทย	๔๓
สรุปท้ายบท	๔๔
คำถามท้ายบท	๔๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๔๗
บทที่ ๓ พระพุทธศาสนาในฐานะปรัชญา	๔๙
๓.๑ ความนำ	๕๐
๓.๒ คุณลักษณะของศาสนา	๕๑
๓.๓ คุณลักษณะของพระพุทธศาสนา	๕๔

(๘)

๓.๔	ลักษณะเฉพาะคำสอนในทางพระพุทธศาสนา	๖๐
๓.๕	พระพุทธศาสนากับปรัชญา	๖๘
๓.๖	ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนา	๗๑
๓.๗	ความสัมพันธ์ของการศึกษากับปรัชญา	๗๗
	สรุปท้ายบท	๘๔
	คำถามท้ายบท	๘๕
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๘๖
บทที่ ๔	ปรัชญาการศึกษาในพระพุทธศาสนา	๘๙
๔.๑	ความนำ	๙๐
๔.๒	ความหมายความสำคัญของปรัชญาการศึกษาในพระพุทธศาสนา	๙๐
๔.๓	หลักการศึกษามในพระพุทธศาสนา	๙๘
๔.๔	จุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนา	๑๐๗
๔.๕	วิธีการศึกษาในพระพุทธศาสนา	๑๑๓
	สรุปท้ายบท	๑๑๕
	คำถามท้ายบท	๑๑๖
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๑๗
บทที่ ๕	พระพุทธเจ้าในฐานะนักการศึกษา	๑๑๙
๕.๑	ความนำ	๑๒๐
๕.๒	ความหมายของการศึกษาในทัศนะของพระพุทธเจ้า	๑๒๐
๕.๓	วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า	๑๒๕
๕.๔	หลักธรรมเกี่ยวกับศาสตร์การสอนของพระพุทธเจ้า	๑๓๗
๕.๕	เป้าหมายการสอนของพระพุทธเจ้า	๑๔๓
	สรุปท้ายบท	๑๔๗
	คำถามท้ายบท	๑๔๙
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๕๐
บทที่ ๖	กระบวนการเรียนรู้ตามหลักพุทธศาสตร์	๑๕๑
๖.๑	ความนำ	๑๕๒
๖.๒	กระบวนการเรียนรู้ตามหลักโยนิโสมนสิการ	๑๕๓
๖.๓	กระบวนการของการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๑๖๑

(๑๗)

๖.๔	กระบวนการเรียนรู้ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘	๑๗๓
๖.๕	กระบวนการเรียนรู้ตามหลักอริยสัจ ๔	๑๘๓
๖.๖	กระบวนการเรียนรู้ตามหลักจริต ๖	๑๙๑
	สรุปท้ายบท	๑๙๓
	คำถามท้ายบท	๑๙๔
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๙๕
บทที่ ๗	เทคนิคการจัดการศึกษาตามหลักพุทธศาสตร์	๑๙๗
๗.๑	ความนำ	๑๙๗
๗.๒	เทคนิคด้านรูปแบบการจัดการศึกษา	๑๙๘
๗.๓	เทคนิคด้านการบริหารการศึกษา	๒๐๖
๗.๔	เทคนิคด้านการจัดการความรู้	๒๑๖
๗.๕	เทคนิคด้านสื่อการเรียนรู้	๒๑๙
	สรุปท้ายบท	๒๒๗
	คำถามท้ายบท	๒๒๙
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๓๐
บทที่ ๘	การพัฒนาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์	๒๓๓
๘.๑	ความนำ	๒๓๔
๘.๒	พุทธศาสนากับการปฏิรูปการศึกษาไทยในปัจจุบัน	๒๓๔
๘.๓	การปฏิรูปกับการศึกษาสมัยใหม่	๒๔๐
๘.๔	ทิศทางการพัฒนาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์	๒๔๕
๘.๕	การประเมินผลการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์	๒๔๙
๘.๖	การวิจัยเพื่อการพัฒนาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์	๒๕๖
	สรุปท้ายบท	๒๖๕
	คำถามท้ายบท	๒๖๗
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๖๘
	บรรณานุกรม	๒๗๐
	คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชา “พุทธปรัชญาการศึกษา”	๒๗๓

http://profile.ak.fbcdn.net/hprofile-ak-prn1/s160x160/542264_472011226147445_1022024657_a.jpg

บทที่ ๑

ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา

พระครูโสภณพุทธิศาสตร์
ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความหมายของปรัชญาการศึกษาได้
๒. บอกความสำคัญของปรัชญาการศึกษาได้
๓. อธิบายลักษณะทั่วไปของปรัชญาการศึกษาได้
๔. บอกประเภทปรัชญาการศึกษาได้
๕. สรุปประโยชน์ของปรัชญาการศึกษาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความหมายและความสำคัญของปรัชญาการศึกษา
- ลักษณะทั่วไปของปรัชญาการศึกษา
- ประเภทปรัชญาการศึกษา
- ประโยชน์ของปรัชญาการศึกษา

๑.๑ ความนำ

การศึกษา หมายถึงการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และทัศนคติของคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลังของสังคม ทั้งนี้เพราะ คนรุ่นหลังคงไม่อาจเติบโตไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ได้ ถ้าไม่ได้ดูดซับความเชื่อเกี่ยวกับโลกทัศน์ และทักษะในการดำรงชีวิตและแก้ปัญหา คนในสมัยโบราณมีวิธีการให้การศึกษาแก่เด็กในสังคม แต่การให้การศึกษาของคนสมัยก่อนเป็นไปในลักษณะของการถ่ายทอดให้เกิดการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันโดยอัตโนมัติ เช่น การสอนการดำรงชีพ โดยการสอนการจับปลาและการเพาะปลูก รวมทั้งการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางสังคม เช่น พิธีศพ หรืองานแต่งงาน การศึกษาในลักษณะดังกล่าวไม่ใช่การศึกษาแบบเป็นทางการ ไม่เป็นระบบ และไม่ใช้กระบวนการที่จงใจกระทำขึ้นเพื่อการเรียนรู้ จึงไม่มีกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งมาทำหน้าที่รับผิดชอบต่อเรื่องการศึกษา เมื่อมนุษย์ได้สะสมอารยธรรมมากขึ้น การถ่ายทอดและการเรียนรู้ให้กับคนรุ่นหลังของสังคมไม่อาจเป็นไปในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ การศึกษาจึงต้องกลายมาเป็นกระบวนการสำคัญที่ต้องกระทำด้วยความตั้งใจและเป็นทางการ โดยมีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งก้าวเข้ามาทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง กลุ่มดังกล่าวอาจเป็นพระ หรือนักปราชญ์ หรือนักวิชาการ ผลจากการจัดการศึกษาคือ การทำให้เกิดการค้นคว้าวิจัยทางด้านความรู้และวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น การศึกษาจึงไม่เป็นเพียงการรักษาและถ่ายทอดวัฒนธรรมเท่านั้น แต่การศึกษาควรสนองตอบเป้าหมายบางอย่างนี้ ด้วยเป้าหมายของการศึกษาที่ควรจะเป็น

ปรัชญาการศึกษา คือ ปรัชญาในส่วนของที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหา เป้าหมายของการศึกษาของสังคม โดยพยายามตอบคำถามที่ว่า เป้าหมายหรือผลที่พึงประสงค์ที่จะก่อให้เกิดกับผู้เรียนนั้นควรจะเป็นอะไร ? และเป้าหมายดังกล่าวเหมาะสมหรือไม่ ? เมื่อตอบคำถามถึงเป้าหมายของการศึกษาเสียแล้ว ก็สามารถตอบคำถามต่อไปได้ว่า ความรู้ใด ทัศนคติใด ทักษะใด ควรได้รับการถ่ายทอดให้แก่เขาเหล่านั้น รวมทั้งมรรควิธีให้การศึกษาจะนำไปสู่เป้าหมายนั้นด้วย มนุษย์กับการศึกษาถือว่าเป็นของคู่กัน การศึกษาทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพของตัวมนุษย์เองให้ต่างไปจากสัตว์ทั่วไป เพราะการศึกษาก็คือการฝึกฝนให้ชีวิตดำเนินไปในวิถีที่ถูกต้องดีงาม^๑ เมื่อการศึกษามีความจำเป็นต่อมนุษย์เช่นนี้ มนุษย์จึงพยายามศึกษาค้นคว้าหาคุณค่าให้กับชีวิตอย่างไม่เคยหยุดยั้งตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ผลของการศึกษาของมนุษย์นี้เอง ทำให้มนุษย์ค้นพบสิ่งต่างๆ มากมาย ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็คือบรรดาศาสตร์หลากหลายสาขาที่เราพากันศึกษากันในปัจจุบัน

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมกับการพัฒนาชีวิต*, (กรุงเทพฯ ฯ : สหธรรมมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๔.

๑.๒ ความหมายและความสำคัญของปรัชญาการศึกษา

๑.๒.๑ ความหมายของปรัชญาการศึกษา

คำว่า ปรัชญา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Philosophy” มาจากรากศัพท์ว่า “Philosophia” เป็นคำกรีกโบราณ ซึ่งมาจากคำว่า “Philia” แปลว่า “ผู้รัก” และ “Sopia” แปลว่า “ความปราดเปรื่อง” ดังนั้น คำว่า Philosophy จึงแปลว่า “ความรักในปรีชาญาณ” (Love of wisdom) เนื่องจากชาวกรีกโบราณมักเรียกตัวพวกเขาว่า “Wise men” เช่น Pythagoras (ราวปี ๕๑๐ - ๕๐๐ ก่อน ค.ศ.) ต้องการให้เรียกท่านว่า “Lover of wisdom” หรือ “Philosopher” จึงเป็นที่มาของคำ “Philosophy” โดยสรุปแล้วคำว่า “Philosophy” ตามความหมายของภาษา คือ ความรักความปราดเปรื่อง ความปรารถนาจะเป็นปราชญ์ นั่นคือ การรู้ว่าตัวเองไม่ฉลาด แต่อยากฉลาด

ที่มาของคำว่า “ปรัชญา”

คำว่า “ปรัชญา” ในภาษาไทยมีที่มาจากพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปวงศ์ประพันธ์ (พระองค์วรวงศ์) อธิการบดีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา เป็นผู้แปลศัพท์จากภาษาอังกฤษ Philosophy เป็นคำว่า “ปรัชญา” เป็นการบัญญัติศัพท์เพื่อให้มีคำที่จะใช้ในภาษาไทย ที่พอเทียบเคียงได้กับภาษาต่างประเทศโดยอนุโลมเท่านั้น แต่ความหมายของคำทั้งสองภาษานี้หาได้มีความหมายที่ตรงกันอย่างแท้จริงทีเดียวไม่ คำว่า Philosophy แปลว่า ความรักในความรู้ หรือ Love of wisdom ส่วนคำว่า ปรัชญา เมื่อวิเคราะห์ตามรูปศัพท์แล้วมีส่วนใดที่จะพาดพิงไปถึงเรื่องความรักเลย^๒ คำเดิมมาจากภาษาสันสกฤตว่า “ชญา” แปลว่าความรู้ความเข้าใจ เต็มอุปสรรค ปร เป็น ปรชญา อ่านว่า ปรัชญา รวมความแล้วแปลว่า “ความรอบรู้ปราดเปรื่อง”

ลักษณะความหมายดังกล่าว เป็นความหมายในเชิงอวดตัวเอง ไม่เหมือนคำว่า Philosophy ซึ่งแสดงถึงความถ่อมตน ความหมายของคำ “ปรัชญา” จึงไม่ตรงกับคำในภาษาอังกฤษ กรีกที่ว่า Philosophy หรือ Philosophia มากนัก ปรัชญาจึงเป็นการแสวงหาความจริง โดยอาศัยเหตุผล ปรัชญาคือการค้นพบความรู้เกี่ยวกับ “ความจริง” ซึ่งเป็นความรู้ที่อยู่เหนือความรู้ตามกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และเป็นความรู้ที่มีลักษณะเป็น “ศิลป์” และเป็นความรู้ในฐานะ “ศาสตร์พิเศษ” ของมนุษย์

^๒ บรรจง จันทรสา, ปรัชญากับการศึกษา, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

ความหมายของคำว่า การศึกษา

ในมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า **การศึกษา** หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ที่นั้นเกิดกับบุคคลและสังคม ถ้าเรารู้ว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้น การเรียนรู้ ก็คือการเรียนรู้ของคนในสังคมนั้นเอง **ปรัชญาการศึกษา** คือ การเชื่อมโยงความหมายของ “ปรัชญา” และ “การศึกษา” เข้าด้วยกัน กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษา คือ แนวความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์ หรืออุดมคติเพื่อเป็นเครื่องนำทางหรือเป็นหลักยึดในการจัดการศึกษาให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการศึกษา นับตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร การเรียนการสอน การกำหนดเป้าหมายทางการศึกษา การสร้างปรัชญาการศึกษาใดจะต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับลักษณะของสังคมนั้นๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าสังคมนั้นมีหลักความเชื่อ ในเรื่องของความรู้ ความจริงตามแนวปรัชญาหรือลัทธิใด^๓

คำว่า **“ปรัชญาการศึกษา”** เป็นการนำเอาศาสตร์ ๒ ศาสตร์ คือ **ปรัชญา + การศึกษา** มาประยุกต์เข้าด้วยกัน อันหมายถึงการนำเอาหลักบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษา^๔

เมื่อรวมความแล้วคำว่า**ปรัชญาการศึกษา** ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้หลากหลายตามความเข้าใจ ตามสภาพการณ์ หรือตามหลักวิชาการ เช่น ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมาย ระบบความเชื่อหรือแนวความคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์หรืออุดมคติทำนองเดียวกันกับที่ใช้ในความหมายของปรัชญาชีวิตซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิต

ปรัชญาการศึกษา คือ เทคนิคการคิดที่จะแสวงหาคำตอบและกำหนดแนวทางในการดำเนินงานทางการศึกษาไม่ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือการศึกษานอกโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาและการบริหารทางการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง ปรัชญาการศึกษา คือ สาขาวิชาหนึ่งในบรรดาสาขาต่างๆ ที่มีอยู่มากมาย อันเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ปรัชญาการศึกษา เป็นวิชาที่ว่าด้วยความรู้ อันเกี่ยวกับการศึกษารวมถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษาเนื้อหาวิชาที่ให้ศึกษาและวิธีการให้ศึกษา

^๓ ปรัชญาการศึกษา, สืบค้นจากhttp://index.php?option=com_เมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^๔ กิติมา ปรีดีติติก, **ปรัชญาการศึกษา เล่ม ๑**, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐), หน้า ๗๒.

ปรัชญาการศึกษา คือ อุดมคติ อุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดความคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาและเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดจนถึงกระบวนการในการเรียนการสอนปรัชญาการศึกษาเป็นแนวคิด อุดมคติ หรืออุดมการณ์ทางการศึกษา ซึ่งได้กลั่นกรองมาแล้วและจะเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษา คือ ทศนคติและวัตถุ ประสงค์ในการจัดการศึกษา โดยระบบโรงเรียนซึ่งโรงเรียนและบุคลากรที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียนหรือให้การศึกษแก่ผู้เรียน เมื่อเราพยายามที่จะพิจารณาดูการศึกษาโดยตลอดแล้ว พยายามที่จะให้ได้ความคิดที่ลงรอยเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดนั้นให้สมเหตุสมผล และให้ใช้ได้ผลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั่นคือปรัชญาการศึกษาและปรัชญา การศึกษาเป็นปรัชญาแขนงหนึ่งของปรัชญาประยุกต์ เนื่องจากปรัชญาการศึกษาได้นำเอาแนวคิดของปรัชญาบริสุทธิ์เข้ามาประยุกต์ใช้ในการจัดระบบการศึกษาเพื่อสร้างจุดมุ่งหมายของการศึกษาและการค้นคว้าหาความจริงให้กับการศึกษาต่อไป หน้าที่หลักของปรัชญาการศึกษาคือการมุ่งแสวงหาความเข้าใจในเรื่องของการศึกษาโดยตลอดและอย่างทั่วถึง แล้วตีความหมายออกมาเป็นความคิดรวบยอด อันจะนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นระบบ เช่น การเลือกเป้าหมายหลักของการศึกษา นโยบายของการศึกษา ปรัชญาการศึกษาจะรวบรวมการค้นพบต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมด และตีความเกี่ยวกับการค้นพบเหล่านั้น ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ไม่อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้โดยตรงกับการศึกษาโดยปราศจากการตรวจสอบตามแนวปรัชญาก่อน ปรัชญาการศึกษาจึงแตกต่างจากปรัชญาทั่วไปตรงที่ปรัชญาการศึกษาจำกัดขอบเขตเฉพาะเรื่องปัญหาทางการศึกษาเท่านั้น

จากความหมายของคำว่า “ปรัชญา” และ “การศึกษา” ข้างต้น ถ้านำทั้งสองศัพท์มารวมเข้ากันแล้ว จะมีความหมายอย่าง ซึ่งจะกล่าวโดยสังเขปดังนี้^๕

ปรัชญาการศึกษา เป็นปรัชญาประยุกต์ เพราะนำเอาแนวความคิดทางปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอน ตลอดจนถึงเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นมนุษย์ด้วย

ปรัชญาการศึกษา คือทศนคติและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาโดยระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียน และบุคคลากรที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนานักเรียน หรือให้การศึกษทั้งหมดนั้นให้สมเหตุสมผลและให้ใช้ได้ผลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

^๕ กิติมา ปรีดีติลล, ปรัชญาการศึกษา เล่ม ๑, หน้า ๗๒.

ปรัชญาการศึกษา คือการนำเอาหลักบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษา

วิวัฒนาการของปรัชญา

เมื่อโลกก่อเกิดขึ้นมา มนุษย์ก็เริ่มมีคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ รอบตัว ส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับภัยธรรมชาติ ว่าเกิดจากอะไร ป้องกันอย่างไร ซึ่งผู้คนในยุคคนนั้นเชื่อว่า โลกไม่มีกฎเกณฑ์เป็นของตนเอง คำตอบในยุคนั้นก็คือภัยธรรมชาติทั้งหมดเป็นผลมาจากการดลบันดาลของพระเจ้า และวิธีการป้องกันก็คือต้องทำให้พระเจ้าพอใจ และได้คิดหา คิดค้นวิธีการที่หลากหลาย

แหล่งกำเนิดของความคิด แบ่งออกได้เป็นสองแหล่งใหญ่ คือ ความคิดทางปรัชญาตะวันตกและความคิดทางปรัชญาตะวันออก ปรัชญาสองสายนี้ได้ไหลผ่านกาลเวลาแห่งยุคประวัติศาสตร์มนุษยชาติ นับเป็นเวลาหลายพันปี มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทุกยุคสมัย จากอดีต ปัจจุบันและอนาคต トラบเท่าที่มนุษย์ยังคงดำรงอยู่ในโลก ทั้งปรัชญาตะวันตกและตะวันออกต่างมุ่งศึกษาในประเด็นที่สังคมในยุคคนนั้น ๆ ให้ความสนใจความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต^๖ กล่าวคือ

๑. ปรัชญาตะวันตก

ปรัชญาตะวันตกนั้น มีร่องรอยว่าได้ก่อกำเนิดขึ้นในดินแดนกรีกโบราณปรากฏชื่อ “เทเลส” (Thales of Miletus) ผู้ทรงคุณวุฒิชาวกรีก ซึ่งนักวิชาการสาขาวิชาปรัชญาให้การยอมรับว่าเป็นบิดาแห่งปรัชญาตะวันตก ท่านกำหนดกรอบในการอธิบายความเป็นจริง (Reality) ด้วยการตั้งคำถามเกี่ยวกับปฐมธาตุที่เป็นพื้นฐานให้สรรพสิ่งดำรงอยู่ (อะไรคือปฐมธาตุ) โดยวิเคราะห์ได้สองประเด็นสำคัญคือ “อะไรเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้” และ “จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างไร” การกำหนดกรอบคำถามเพื่อแสวงหาคำตอบตามหลักเหตุ-ผลของเทเลส มีผลทำให้สานุศิษย์และผู้สนใจแสวงหาความเป็นจริง พยายามหาคำตอบในกรอบดังกล่าว ทั้งนี้ได้แบ่งประเด็นความคิดที่นักปรัชญาตะวันตกสนใจได้สองประเด็นใหญ่ ๆ คือ ปัญหาเกี่ยวกับความเป็นจริง (Reality) หรือทฤษฎีทางอภิปรัชญา (ได้แก่นักปรัชญากรีกโบราณจนถึงนักปรัชญายุคกลาง, ก.ศ.ศ. ๖๐๐ - ค.ศ. ๑๕๐๐) และปัญหาเกี่ยวกับความจริง (Truth) หรือทฤษฎีทางญาณวิทยา (ได้แก่นักปรัชญาตะวันตกยุคใหม่เป็นต้นมา, ค.ศ. ๑๖๐๐ - ๑๘๐๐)

^๖ สุนทร ธีรังสี, การเกิดขึ้นของปรัชญา, ค้นจาก <http://purik.truelife.com/blog> ค้นเมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๕.

๒. ปรัชญาตะวันออก

ในโลกตะวันออกคือทวีปเอเชีย ได้แก่ อินเดียและจีน ถือเป็นแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญาตะวันออก (ปรัชญาตะวันออก) นักปรัชญาตะวันออกสนใจความเป็นจริงเช่นเดียวกับนักปรัชญาตะวันตก แต่สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของปรัชญาตะวันออก คือ ความสนใจต่อความเป็นจริงเพื่อการปฏิบัติตนมุ่งสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกับความ เป็นจริง สิ่งนี้เองที่ผู้ศึกษาปรัชญาจึงมีความคิดว่าปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะปรัชญาอินเดีย เป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวคิดทางปรัชญาที่ค้นคิดขึ้นได้นั้น มีการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยลักษณะดังกล่าวนี้ ปรัชญากับศาสนาของอินเดียจึงมักไปด้วยกันเสมอ

ความสำคัญของปรัชญาการศึกษา

ปรัชญา เป็นแนวความคิดเชิงเหตุผล จะถูกนำไปใช้เป็นข้ออ้าง ตามความต้องการของผู้ใช้ บางทีก็เป็นเหตุผลของอำนาจต่างๆ หรืออ้างเพื่อเป็นที่มาของความชอบธรรมเนื่องจากเราไม่ได้กำหนดขอบเขตของความหมายของปรัชญา แต่ปรัชญาสามารถนำมาใช้อธิบาย การกระทำต่างๆ การดำเนินชีวิต การอยู่ร่วมกัน การใช้กฎระเบียบ กติกาต่างๆ หรือแม้กระทั่งการศึกษาหาความรู้ ที่มีปรัชญาของสาขาวิชาการต่างๆ เช่น ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาของทางวิทยาศาสตร์ ปรัชญาการปกครอง ปรัชญาทางเศรษฐศาสตร์ รวมถึงการดำเนินชีวิตของแต่ละคน ที่ประสบกับสภาวะการณ์ที่สะท้อนจิตใจ จนเกิดการจดจำและนำมาสู่การปฏิบัติหรือสรุปเป็นแนวทางแห่งการดำรงชีวิต ก็ถือว่าเป็นปรัชญาชีวิตเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม นักปรัชญาไม่ได้ชี้ไว้ชัดเจนว่า ปรัชญาการศึกษานั้นมีความสำคัญอย่างไร แต่ก็พอสรุปได้ว่า

๑. ปรัชญาการศึกษาจะช่วยให้ความเชื่อของเราเป็นระบบ กล่าวคือ ช่วยทำให้เชื่อในเรื่องต่างๆ ของเรา สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ขัดแย้งกัน
๒. ปรัชญาการศึกษาจะช่วยให้ความเชื่อของเรากลมกลืนกันได้ลงตัว แต่ต้องมีหลักเป็นจุดร่วมกัน คือเราจะต้องมี **ทรรศนะ** เป็นพื้นฐานรองรับความเชื่อเหล่านั้น

วิชาปรัชญาการศึกษาพยายามที่จะให้พื้นฐานอันนี้แก่เรา นั่นก็หมายความว่า **ปรัชญาช่วยให้เราแสวงหาโลกทัศน์** คือ ความเชื่ออันเป็นระบบในวิถีชีวิตของคนๆ หนึ่ง เขาอาจพูด คิดทำอะไรต่ออะไรหลายอย่าง แต่ถ้าเขาเป็นคนคงเส้นคงวา ความหลายหลากนี้จะเป็นเพียงภาพสะท้อนของทรรศนะพื้นฐานอันเดียวกัน **ทรรศนะพื้นฐานนี้** คือ **โลกทัศน์**ของคนๆ นั้น ทุกคนมีโลกทัศน์ ไม่ว่าจะเจ้าตัวจะรู้

หรือไม่ก็ตาม ปรัชญาจะช่วยให้เราเห็นโลกทัศน์ของเราชัดเจน ทั้งนี้ก็โดยการวิเคราะห์ การวิพากษ์วิจารณ์ และการถกเถียงปัญหาอันเป็นพื้นฐาน หรือเรียกว่าปรัชญาพื้นฐาน ปรัชญาพื้นฐานที่รู้จักกันโดยทั่วไป ได้แก่

๑. กลุ่มของ ปรัชญาจิตนิยม (Idealism) คือ อยู่ในโลกของจิต โลกแห่งอุดมคติ รักความสงบ ปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม แสดงออกตามอุดมคติ มองโลกในแง่ดี

๒. กลุ่มของ ปรัชญาวัตถุนิยม (Realism) คือ จะอยู่ในโลกของวัตถุ หลงใหลในสิ่งที่จับต้องได้ แสดงออกตามกฎของธรรมชาติ

๓. กลุ่มของปรัชญาทวนิยมใหม่ (Neo-Thomism) และปรัชญาประสบการณ์นิยม (Pragmatism) คือ จะอยู่ในโลกของประสบการณ์และความเป็นเหตุเป็นผล จะมีการแสดงออกตามที่สังคมยอมรับ

๔. กลุ่มของ ปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) โดยจะมีการแสดงออกตามสัทธิและเสรีภาพ จึงมักแสดงออกแตกต่างไปจากธรรมเนียมของสังคม และเชื่อว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เลือกสรรได้

ตามความหมายของปรัชญาดังกล่าว จะมองเห็นความสำคัญระหว่างปรัชญากับการศึกษานั้นคือ เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง กล่าวคือมนุษย์จะเจริญขึ้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ สิ่งหนึ่งที่มนุษย์จะได้รับคือการศึกษา นักการศึกษาจะต้องเสมอว่า ทำอย่างไรจึงจะจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ได้ เพื่อที่จะให้ได้รับประโยชน์จากการศึกษาให้ได้มากที่สุด และเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย ในทำนองเดียวกันนักปรัชญาก็ได้สนใจปัญหาต่างๆ ทางการศึกษา และพยายามศึกษาองค์ประกอบของการศึกษาอย่างถี่ถ้วน เช่น ครู เด็ก การจัดการหลักสูตร และการสอน ตลอดจนการจัดสถานที่ศึกษา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เป็นตามจุดประสงค์ในการจัดการศึกษา เพื่อความเจริญงอกงาม

๑.๓ ลักษณะทั่วไปของปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ บางทีความอยากรู้อยากเห็นนั้น เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการหาความรู้เพื่อที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของชีวิต เช่นเราอยากรู่ว่าทำอย่างไรต้นข้าวที่ปลูกไว้จึงจะให้ผลิตผลมากมาย แต่บางทีความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะต้องการอย่างนั้น

แต่ความจริงที่ปรากฏอยู่ก็คือว่า ความอยากรู้อยากเห็นและการชักใช้ไล่เลียงไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นธรรมชาติของคนเรา ปรัชญาได้เกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ ปรัชญามีลักษณะทั่วไป ๓ ประการ คือ^๗

๑. ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์เนื่องจากปรัชญาเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์รู้คิด แต่บางครั้งความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ก็เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการหาความรู้ เพื่อที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น มนุษย์สมัยแรกเริ่มอยากรู้อะไรจึงจะเก็บรักษาเนื้อสัตว์ที่ล่ามาได้ไว้กินนานๆ โดยไม่บูดเน่า แต่บางครั้งความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ก็ได้เกิดขึ้นจากสาเหตุดังกล่าว

๒. ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน ถ้าเรากล่าวว่าปัญหาที่หนึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานระหว่างปัญหาที่สอง หมายความว่า มติหรือทรรศนะที่เรามีต่อปัญหาที่หนึ่งนั้น ส่งผลกระทบต่อปัญหาเรื่องอื่นๆ มากกว่าปัญหาที่สอง สมมุติเราถามปัญหาที่สองว่า คนเราควรแสวงหาอะไรให้ชีวิต ปัญหานี้เป็นปัญหาพื้นฐาน เพราะทรรศนะที่เรามีต่อปัญหานี้ จะเป็นตัวกำหนดการศึกษาของเรา แต่ปัญหานี้ยังมีลักษณะพื้นฐานน้อยกว่าปัญหาที่หนึ่ง เช่น ปัญหาว่าจิต หรือวิญญาณของมนุษย์มีหรือไม่

๓. ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์การโต้แย้งกันเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานนั้น เราไม่สามารถจะตัดสินใจเด็ดขาดลงไปได้ ว่าฝ่ายใดผิด ฝ่ายใดถูก แต่ปัญหาเหล่านี้ก็เป็นปัญหาสำคัญ ทั้งนี้เพราะว่าทรรศนะที่เรามีต่อปัญหาเหล่านี้จะเป็นฐานที่ทำให้ทรรศนะของเราในเรื่องโลก มนุษย์สังคม และความหมายของชีวิตเป็นไปในอีกแนวหนึ่ง

เมื่อความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าทรรศนะใดถูก ทรรศนะใดผิด เราจึงจำเป็นต้องยึดอันใดอันหนึ่งด้วยความเชื่อ ความเชื่อของคนๆ หนึ่งนั้นมีมากมายหลายเรื่อง เช่น ศีลธรรม ค่าของชีวิต อุดมการณ์ทางการเมือง ศาสนา ศิลปะ ฯลฯ ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้บางทีเราพิสูจน์ไม่ได้ อย่างไรก็ตามปรัชญา ยังคงมีลักษณะเฉพาะ

ลักษณะเฉพาะของปรัชญาการศึกษา

๑. ปรัชญามีลักษณะที่ไม่ใช่เกิดขึ้นมาลอย ๆ หากแต่มาจากการที่มนุษย์พบเห็นสิ่งต่าง ๆ และมนุษย์สงสัยในสิ่งที่ตนพบเห็น มีประสบการณ์ในสิ่งนั้น ๆ จึงนำมาสู่การคิดวิเคราะห์จนตกผลึกเป็นแนวคิด เป็นทฤษฎี

^๗ วิทย์ วิศทเวทย์, ลักษณะของปรัชญา, ค้นจาก<http://mediacenter.mcu.ac.th/budphilosophy/> สืบค้นเมื่อ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๕.

๒. ปรัชญามีลักษณะเป็น “โลกทัศน์ในยุคสมัย” (World-view) พยายามตอบปัญหาประเด็นร้อนในยุคสมัยนั้น ๆ เช่น ปัญหาปฐมธาตุ ปัญหาเรื่องพระเจ้า ปัญหาเรื่องความรู้ ปัญหาเรื่องความประพฤติ ตามความสนใจของสภาพสังคมสมัยนั้น ๆ ปรัชญาจึงเป็นการสะท้อนถึงความคิด ความสนใจของมนุษย์ในสมัยหนึ่ง ดังนั้น จึงไม่แปลกที่การศึกษาวิชาปรัชญาจึงมีความจำเป็น ต้องศึกษาสภาพสังคมในสมัยนั้น ๆ ด้วย เช่น สมัยกรีก สภาพสังคมสงบ เต็มด้วยปัญญาชน มีวินัยขั้นดี มีข้าทาสบริวารคอยรับใช้ ซึ่งเป็นบริบทในสังคมของกรีกสมัยนั้น ส่งผลให้ปรัชญากรีก มีแนวคิดและประเด็นคำถามสอดคล้องกับบริบทของตนเอง จึงกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ของปรัชญา คือ ๑) ปรัชญาอิงพื้นฐานของสังคม ๒) ปรัชญาให้คำตอบแก่สังคม ดังนั้น ปรัชญาจึงเป็นระบบแห่งความคิดของมนุษย์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ณ สมัยใดสมัยหนึ่ง และเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความเป็นไปของมนุษย์ ตามกาลสมัยนั้น ๆ

๓. ปรัชญามีลักษณะเป็นวิพากษ์ (Critical) อันเกิดจากความสงสัย อยากรู้ อยากเข้าใจ และการแสวงหาคำตอบโดยใช้เหตุผลที่เป็นไปได้ ๓ ลักษณะคือ ๑) คำตอบที่ ๑ มีเหตุผลอธิบาย (Thesis) ๒) คำตอบที่ ๒ อธิบายคัดค้านด้วยเหตุผล (Antithesis) และ ๓) คำตอบที่ ๓ (ที่อาจประสานระหว่างคำตอบที่ ๑ และ ๒ หรือเป็นคำตอบคนละแนวกับคำตอบที่ ๑ และ ๒) และยกเหตุผลมาอธิบาย (Synthesis) และคำตอบที่ ๓ นี้ (อาจ) เป็นแนวทางคำถามสู่ประเด็นต่อไป

๔. ปรัชญามีลักษณะเป็นศาสตร์หรือไม่ นิยามของศาสตร์ ระบุว่าศาสตร์ต้องมีลักษณะที่แน่นอนตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลง แต่ ปรัชญาให้คำตอบที่ไม่แน่นอน ไม่ตายตัว บางครั้งจุดเน้นเปลี่ยนไปตามกาลเวลา/ยุคสมัย/สภาพสังคม

ส่วนวิธีการได้มาซึ่งความรู้ของศาสตร์คือ การทดลอง พิสูจน์ด้วยหลักการ ในขณะที่วิธีการได้มาซึ่งความรู้ทางปรัชญา ไม่ได้ผ่านกระบวนการทดลองและพิสูจน์ด้วยหลักการแบบศาสตร์อื่น ๆ

นอกจากนี้สุวิน ทองปั้น ได้กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาเช่นกันว่า ปรัชญาการศึกษาเหมือนกับปรัชญาประยุกต์อื่นๆ ที่มีลักษณะเด่นเฉพาะ นั่นคือมีลักษณะทั่วไปที่ควรนำมาศึกษาดังนี้^๘

๑) ปรัชญาการศึกษามีลักษณะเป็นปรัชญาเชิงความจริง(speculative) ในแง่ของการแสวงหาสาระที่จะสร้างทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ สังคม และโลก โดยการจัดระเบียบวินัยและตีความข้อมูลที่ขัดแย้งทั้งหลายจากการวิจัยทางการศึกษาและทางพฤติกรรมศาสตร์

^๘ สุวิน ทองปั้น, ปรัชญาการศึกษา, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

๒) ปรัชญาการศึกษาที่มีลักษณะเป็นปรัชญาบัญญัติ(prescriptive) หรือบางที่เรียกว่า บรรทัดฐาน(normative) ในแง่ของการชี้เฉพาะถึงเป้าหมายหลักของการศึกษาที่การศึกษาควรจะมี และวิถีทางที่ควรใช้

๓) ปรัชญาการศึกษาที่มีลักษณะเป็นปรัชญาวิเคราะห์(analytic) ในแง่ของการทำให้ข้อความของปรัชญาถึงความจริง และปรัชญาบัญญัติกระจ่างขึ้น ปรัชญาแบบนี้จะช่วยตรวจสอบเหตุผลของความคิดทางการศึกษา องค์ประกอบของความคิดอื่นๆ และวิถีทางที่ทำให้ความคิดบิดเบือนหรือหายไป เพราะความคิดนั้นไม่รัดกุมพอ โดยจะทดสอบความมีเหตุผลของความคิดรวบยอด และความไม่เพียงพอของความจริง แต่ที่สำคัญก็คือพยายามที่จะทำความเข้าใจในความหมายของคำต่างๆ ที่ใช้ในทางการศึกษา เช่น อิสรภาพ(freedom) การปรับตัว(adjustment) ความเจริญงอกงาม(growth) ประสบการณ์(experience) ความต้องการ(need) และความรู้(knowledge) เป็นต้น

นอกจากนี้ปรัชญา ยังถือได้ว่าเป็นศาสตร์พิเศษ เนื่องจาก “เนื้อหา/เป้าหมาย” ของปรัชญา คือ เน้นความเป็นจริงในด้านคุณค่า (ความหมายของความเป็นจริง) และมุ่งสู่สาเหตุสูงสุด (Ultimate cause) ในขณะที่ศาสตร์เฉพาะทาง (วิทยาศาสตร์) ศึกษา/สนใจคุณลักษณะเฉพาะของความเป็นจริง เช่น ดอกไม้สีแดง ปรัชญาสนใจดอกไม้ในฐานะสิ่งที่มีอยู่ในขณะที่ศาสตร์เฉพาะจะสนใจรายละเอียด เช่น โครงสร้างสี อายุ ฯลฯ

ปรัชญาเป็นทั้งเอกภาพและหลากหลาย กล่าวคือ ปรัชญามีความเป็นเอกภาพด้าน “เนื้อหา/เป้าหมาย” แต่หลากหลายด้าน “คำตอบ” และกล่าวได้ว่าปรัชญาเป็นรากฐานของศาสตร์ทางทุกประเภท เพราะก่อนที่เราจะรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างไร เราต้องรู้ก่อนว่าสิ่งนั้น คือ อะไร ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ปรัชญาพยายามมุ่งตอบ

กล่าวโดยสรุปลักษณะของปรัชญาเป็นวิธีการได้ความรู้/ความจริงซึ่งเป็นเป้าหมาย เพื่อจะได้มาซึ่งความรู้ทางปรัชญา เราต้องใช้การทำงานของประสาทสัมผัสและสติปัญญา เพื่อหา “สาเหตุแรก” ปรัชญาเน้นการทำงานของสติปัญญา สนใจ “สารัตถะ” (Essence) ของสิ่งต่างๆ (Sense evidence - Intellectual evidence) สิ่งที่ปรากฏในสติปัญญา

๑.๔ ประเภทของปรัชญาการศึกษา

ปรัชญา โดยทั่วไปมีการแบ่งออกเป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure philosophy) กับปรัชญาประยุกต์ (Applied philosophy) กล่าวคือ

๑. **ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure Philosophy)** หมายถึง การศึกษาปรัชญาที่เป็นเนื้อหาสาระของปรัชญาโดยตรง ไม่ใช่ศึกษาเพื่อการอื่น ๆ ทั้งนี้ โลกตะวันตกแบ่งปรัชญาออกเป็นสามสาขาใหญ่ ๆ ยึดเนื้อหา/ปัญหาพื้นฐาน เป็นหลัก โดยการมุ่งตอบปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ปรัชญาตะวันออก ไม่มีการแบ่งย่อย ได้แก่

๑. อภิปรัชญา (Metaphysics) ศึกษาเกี่ยวกับความเป็นจริงหรือธรรมชาติ
๒. ญาณวิทยา (Epistemology) ศึกษาเกี่ยวกับที่มาและธรรมชาติของความรู้
๓. คุณวิทยา (Axiology) ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งต่างๆ
๔. ตรรกศาสตร์ (Logic) คือ ว่าด้วยการหาเหตุผล

มีการศึกษาโดยแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ ขึ้นกับว่าในยุคสมัยนั้น ๆ “ประเด็นร้อน” หรือความสนใจของประชาชนในสมัยนั้น อยู่ที่ปัญหาเรื่องอะไร? (ความจริง ความรู้ คุณค่า) ดังนั้น จึงต้องศึกษาประวัติความคิดของนักปรัชญาเพื่อศึกษา “คำตอบที่เป็นไปได้ตามหลักเหตุผล” ของแต่ละยุคสมัย (วิทย์ วิศทเวทย์, ๒๕๓๘)

๒. **ปรัชญาประยุกต์ (Apply Philosophy)** หมายถึง การนำปรัชญาบริสุทธิ์ไปประยุกต์ใช้ตอบปัญหาโดยยึดการตอบสนองความปรารถนาที่ต้องการอยากรู้ของมนุษย์ ทั้งในหลักการหรือสาขาวิชาการต่างๆ เพื่อนำไปปฏิบัติ หรือปรารถนาที่จะรู้ “พื้นฐาน” เพื่อนำไปเป็นแนวทางตอบปัญหาในเรื่องนั้น ๆ ได้แก่ ปรัชญาศาสนา ปรัชญาสังคมการเมือง ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาเศรษฐกิจ เป็นต้น

ส่วนประเภทปรัชญาการศึกษาแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกันกล่าวคือ คือ ปรัชญาการศึกษาแบบเก่า กับปรัชญาการศึกษาร่วมสมัย

๑.๔.๑ ปรัชญาการศึกษาแบบเก่า

ปรัชญาการศึกษาแบบเก่าคือปรัชญาการศึกษาที่เป็นแม่แบบของปรัชญาการศึกษาทั้งหลาย แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่มย่อย คือ

๑) **ปรัชญาการศึกษาจิตนิยม** เป็นสายปรัชญาที่เชื่อว่า ความจริงสูงสุดเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตมากกว่าวัตถุ นักปรัชญาสาขานี้จะให้ความสำคัญกับจิตมาก จึงทำให้มองโลกในแง่ของจิตมากกว่าโลกแห่งวัตถุ ถึงแม้ว่าเราจะมองเห็นวัตถุหรือสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวเรา และเราก็สามารถสัมผัสได้ทางประสาทสัมผัส เช่น แม่น้ำ ภูเขา ทะเล เป็นต้น นักปรัชญากลุ่มจิตนิยมเชื่อว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงการจำลองมาจากความจริงที่เป็นนามธรรม^๙ เท่านั้น ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่เรามองเห็น และสัมผัสได้นั้น เป็นเพียง เงา ของความจริง ส่วนความจริงอันสูงสุดก็คือโลกแห่งจิต หรือโลกแห่งมโนคติ โลกแห่งจิตกับโลกแห่งวัตถุแยกกันอยู่คนละที่ ส่วนการที่จะเข้าถึงโลกแห่งความจริงนั้น ต้องอาศัยการศึกษาเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างโลกทั้งสอง

แนวความคิดด้านการศึกษาตามทัศนะของปรัชญาจิตนิยม คือการถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง และการศึกษาขึ้นต้องไม่เป็นไปเพื่อทำลายประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมที่บรรพบุรุษได้เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา ดังนั้นการศึกษาตามทัศนะของปรัชญาจิตนิยมจะต้องทำให้คนรุ่นหลังยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม การศึกษาในแนวจิตนิยมนี้จะเน้นที่การพัฒนาทางด้านจิตใจ และสติปัญญาเป็นสำคัญ สถาบันการศึกษาจะเป็นที่ส่งเสริมกิจกรรมทางด้านสติปัญญา ส่งเสริมการพัฒนาทางด้านคุณธรรม ศีลธรรม ศิลปะ การวินิจฉัยคุณค่าที่แท้จริงของคุณธรรม จริยธรรม ส่งเสริมและเข้าใจตนเอง อิสระและความรับผิดชอบในแต่ละบุคคลรวมทั้งผู้เรียนสามารถควบคุมตนเองได้

๒) **ปรัชญาการศึกษาสัจนิยม** เป็นปรัชญาที่มีพื้นฐานความเชื่อว่า ความแท้จริงคือวัตถุที่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส และเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติ ส่วนวิธีการศึกษาหาความจริงนั้นต้องใช้การสังเกต การสัมผัส และยึดในกฎธรรมชาติ ดังนั้นความเชื่อและแนวทางในการแสวงหาความรู้ จึงมีลักษณะเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ และเป็นสายปรัชญาที่เป็นต้นกำเนิดของวิทยาศาสตร์^{๑๐} ผู้เป็นต้นคิดปรัชญาสัจนิยมคือ อาริสโตเติล(Aristotle) นักปรัชญากรีก

^๙ ความจริงที่เป็นนามธรรมในที่นี้ หมายถึง โลกแห่งความจริง หรือ โลกแห่งจิต ซึ่งเป็นอสสารและไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ แต่สามารถสัมผัสได้ด้วยเหตุผลหรือด้วยจิต และเป็นโลกที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ทั้งยังเป็นต้นตอของสรรพสิ่ง พลาโต เรียกโลกนี้ว่า โลกแห่งแบบ (the world of Form)

^{๑๐} วิลเลียม เจมส์, **ปรัชญาและหลักการศึกษานอกกระบวน**, อังโน สุวิน ท่องปั่น, ปรัชญาการศึกษา, หน้า ๔๗.

ส่วนด้านการศึกษาตามทัศนะของปรัชญาสังคมนิยมคือ สอนให้ผู้เรียนได้รู้ความจริงตามกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เพราะว่าทุกสิ่งเราสัมผัสในชีวิตประจำวันนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง ดังนั้น การศึกษาก็คือการเรียนรู้ตามสภาพที่เราเผชิญอยู่ เมื่อเป็นอย่างนี้การศึกษาต้องสอนให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการแก้ไขปัญหาตามที่เราสัมผัสในชีวิตประจำวัน โดยการเน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ หรือยึดกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติเพื่อเป็นหลักในการแสวงหาความรู้และความจริง อย่างเช่นสถานที่ศึกษาต้องจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และคุ้นเคยกับสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ เป็นอยู่ตามระเบียบและกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นของจริง หรือเข้าถึงความจริงตามธรรมชาติของสิ่งแวดล้อม

๓) **ปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม** ถือว่าโลกแห่งความจริงคือโลกแห่งประสบการณ์ ซึ่งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความจริงตามทัศนะประสบการณ์นิยมมีลักษณะเป็นกระบวนการไหล(FUX) ต่อเนื่องกันไปตามกระแสเหตุการณ์ เพราะว่าประสบการณ์ของมนุษย์เปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือความจริงหนึ่งอาจเป็นที่ยอมรับในเวลาหนึ่ง แต่อาจไม่เป็นที่ยอมรับในเวลาต่อมาก็ได้ แต่ในขณะที่ไม่มีความเป็นจริงใดที่จริงกว่า ก็ต้องยอมรับความจริงนั้นไว้ก่อน ความจริงในขณะนั้นนั่นเองถือว่าเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ของมนุษย์ และประสบการณ์ตามความหมายของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยม หมายถึงทุกสิ่งที่มีมนุษย์กระทำ คิด ตามความรู้สึก และรวมไปถึงการคิดใคร่ครวญ การลงมือกระทำ ผลที่เกิดตามมา การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตัวผู้กระทำ และการเรียนรู้อย่างถ่องแท้ในสิ่งนั้นๆ เมื่อกระบวนการทั้งหมดเหล่านี้เกิดขึ้นครบถ้วนแล้ว จึงเรียกว่าประสบการณ์ ซึ่งมีลักษณะยืดหยุ่น ไม่ตายตัว

การศึกษาตามทัศนะของประสบการณ์นิยม ก็ต้องไม่มีจุดหมายที่กำหนดตายตัวลงเช่นกัน เพราะว่าโลกนี้มีการเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการอยู่เสมอ สิ่งที่ดีมีคุณค่าสำหรับคนหนึ่งในขณะหนึ่ง อาจจะไม่ดี หรือไม่มีคุณค่าสำหรับคนอีกคนหนึ่งในอีกขณะหนึ่งก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมจึงเห็นว่า การเรียนในโรงเรียนก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการอันต่อเนื่องนี้ ด้วยวัตถุประสงค์ของการเรียนแต่ละครั้งก็เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง เมื่อแก้ปัญหาได้แล้ว ก็จะเกิดปัญหาใหม่ขึ้นมาอีกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งปัญหาใหม่แต่ละปัญหาล้วนแต่มีลักษณะของตัวเอง ที่ต้องการลักษณะการเรียนการสอนที่เหมาะสมต่อสถานการณ์นั้นๆ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของปรัชญาการศึกษาประสบการณ์นิยมจึงมีว่า "วัตถุประสงค์ทั่วไปของการศึกษาคือการศึกษาเพิ่มขึ้นอีก" ซึ่งหมายความว่า การเรียนรู้ที่ได้รับในแต่ละครั้งจะเป็นวิถีทางให้เกิดความรู้ใหม่ ซึ่งจะเป็นวิถีทางให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ต่อไปอีกอย่างไม่มีการสิ้นสุด

๔) **ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม** เป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นมาเพื่อต่อต้านคนที่มีวิถีชีวิตอยู่ภายใต้กฎของสังคมหรือผู้อื่นเป็นผู้กำหนดให้ เช่น ต้องปฏิบัติตามกรอบประเพณี กฎหมาย และค่านิยมต่างๆ เป็นต้น ทั้งที่เบื่อแสนเบื่อ ก็ต้องจำใจกระทำตาม เพราะกลัวสังคมจะลงโทษ ปรัชญาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่ามนุษย์เกิดขึ้นมาพร้อมกับเสรีภาพ มนุษย์ต้องใช้เสรีภาพนั้นอย่างเต็มที่ ถ้ามนุษย์ไม่ใช้เสรีภาพก็แสดงว่ามนุษย์ไม่มีค่าของความเป็นมนุษย์เลย ฉะนั้นมนุษย์ต้องหันกลับไปดูที่ตัวเองว่า จริงๆ แล้วเราต้องการอะไร แล้วเลือกสิ่งที่ตนเองต้องการที่จะทำ ไม่ใช่ดำเนินชีวิตตามกระแสของสังคมหรือเป็นทาสของคนอื่น มนุษย์คือเสรีภาพ มนุษย์ต้องดำเนินไปในทิศทางที่ตัวเองต้องการ ไม่มีใครที่จะสามารถเข้ามาก้าวท้าวบีบบังคับและบงการวิถีชีวิตของมนุษย์ได้ มนุษย์จึงไม่อาจถูกล้อมกรอบด้วยกฎหรือวินัยของสังคม เพราะเขาไม่ใช่เครื่องจักรของสังคม แต่เขาเป็นมนุษย์ที่มีอิสรภาพในทุกย่างก้าว

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมมองในด้านการศึกษาว่า การพัฒนามนุษย์อย่างเต็มที่ คือการให้มนุษย์รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกและให้มีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเอง การศึกษาต้องให้มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจโลก และให้ความสำคัญของการมีอยู่ การศึกษาจะต้องช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างชาญฉลาด^{๑๑} และกล้าที่จะตัดสินใจเลือกตามเสรีภาพและความสามารถแห่งตน ทั้งนี้ก็เพราะว่าแนวปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม สนับสนุนให้ปัจเจกชนมีเสรีภาพเต็มที่ในการเรียนรู้ และการจัดการเรียนการสอนจะต้องเป็นไปในลักษณะเอาผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง มิใช่เอาผู้สอนเป็นจุดศูนย์กลาง และการจัดหลักสูตรให้ผู้เรียนจะต้องเป็นหลักสูตรที่ไม่ตายตัว หรือไม่ถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจ หลักสูตรต้องเปิดให้มีวิชาามากๆ เพื่อให้ผู้เรียนเลือกเรียนได้อย่างอิสระและอย่างกว้างขวางที่สุด และวิชาที่สอนต้องให้ผู้เรียนตระหนักถึงเสรีภาพของมนุษย์ เพื่อที่จะไม่ต้องตกอยู่ภายใต้การบีบบังคับของสังคม และที่สำคัญที่สุดจะต้องเป็นหลักสูตรที่ครูและผู้เรียนร่วมมือกัน เพื่อให้ได้ประโยชน์และตรงกับความต้องการของผู้เรียนด้วย

๑.๔.๒ ปรัชญาการศึกษาร่วมสมัย

ปรัชญาการศึกษาร่วมสมัย คือปรัชญาสมัยใหม่ที่ยึดเอาปรัชญาการศึกษาแบบเก่ามาปรับปรุงประยุกต์ใช้ในการศึกษามีอยู่ ๔ กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

๑) **ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม** เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่ไม่เห็นด้วยกับวิธีการเรียนการสอนแบบเดิมๆ ที่เน้นแต่เนื้อหา สอนแต่ท่องจำ ตัดขาดผู้เรียนออกจากสังคม โดยไม่คำนึงถึง

^{๑๑} คักดา ปรารงค์ประทานพร, **ปรัชญาการศึกษาฉบับพื้นฐาน**, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๔๓.

ความสนใจของผู้เรียน มุ่งพัฒนาผู้เรียนแต่เพียงด้านสติปัญญาเท่านั้น แนวคิดหลักของการศึกษาแบบพิพัฒนาการคือ การศึกษาจะต้องพัฒนาผู้เรียนให้ครบทุกด้าน มิใช่พัฒนาเฉพาะด้านสติปัญญาเท่านั้น ให้โรงเรียนมีความสัมพันธ์กับสังคมมากขึ้น ผู้เรียนจะต้องพร้อมที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข สามารถปรับตัวได้อย่างดี กระบวนการเรียนการสอนจึงมีความสำคัญพอ ๆ กับเนื้อหา และถือว่าเรื่องของปัจจุบันมีความสำคัญมากกว่าอดีตและอนาคต^{๑๒} ด้วยเหตุนี้การปฏิรูปการศึกษาตามทฤษฎีปรัชญาพิพัฒนาการนิยมจึงได้ชื่อว่า **หนทางก้าวหน้าไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมและสังคม (progressive road to culture)^{๑๓}**

ตามทฤษฎีปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมมองว่า การจัดการศึกษาจะต้องให้การศึกษาด้าน ทักษะด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม อาชีพ และสติปัญญา ควบคู่กันไปตามความสนใจ ความถนัด และลักษณะพิเศษของผู้เรียนควรได้รับความสนใจและได้รับการส่งเสริมให้มากที่สุด สิ่งที่ยุติเรียนที่สอนควรเป็นประโยชน์สัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน และสังคมของผู้เรียนให้มากที่สุด คือ การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักตนเองและสังคมเพื่อให้ผู้เรียนได้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข ไม่ว่าจะสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ผู้เรียนจะต้องรู้จักแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยมสอนให้คนพร้อมที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นและจะเกิดขึ้นต่อไป และพร้อมที่จะสร้างสิ่งใหม่ๆ ให้กับสังคมด้วย

๒) ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม ปรัชญาสายนี้ไม่เห็นด้วยกับปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ที่เน้นการพัฒนาผู้เรียนให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่กลับไปเน้นการยึดถือแบบอย่างที่ดีงามอันเป็นนิรันตรซึ่งเป็นคุณค่าเดิมที่เน้นการพัฒนาการด้านเหตุผล จนได้ชื่อว่า **หนทางที่จะย้อนกลับสู่วัฒนธรรมอันดีงามในอดีต(regressive road to culture)^{๑๔}** ลัทธินี้ถือว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะใช้ความคิด สามารถที่จะใช้เหตุผลมาตัดสินสิ่งต่างๆ ได้ ซึ่งความสามารถอันนี้ในสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ไม่มีและทำไม่ได้ และมนุษย์ได้ใช้ความคิดและเหตุผลตลอดเวลาที่ดำรงชีวิตอยู่ ส่วนความรู้ที่เขารู้ได้มาจากการคิดหาเหตุผล ซึ่งความสามารถในการคิดหาเหตุผลมีติดตัวมา

^{๑๒} ไพฑูรย์ สินลารัตน์, **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๘๒.

^{๑๓} สุวิน ทอนปั้น, **ปรัชญาการศึกษา**, หน้า ๘๗.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

แต่กำเนิด ส่วนเรื่องความดีความงามนั้น นิรันดรนิยมเชื่อว่าการพัฒนาความดีของแต่ละคนไม่ขึ้นอยู่กับพันธุกรรมหรือสิ่งแวดล้อม หากจะต้องอาศัยวินัยในตนเอง และยึดมั่นในสิ่งที่ดีงาม^{๑๕}

ส่วนด้านการศึกษาปรัชญาลัทธินี้เสนอว่า ควรจะจัดการศึกษาในลักษณะที่ส่งเสริมให้พลัทธิธรรมชาติ คือ สติปัญญาพัฒนาได้เต็มที่ ถ้าสติปัญญาได้รับการขัดเกลาและพัฒนาอย่างดีแล้วมนุษย์ก็จะทำอะไรได้อย่างมีเหตุผลเสมอไป เป้าหมายของการศึกษาจึงเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณสมบัติในเชิงของสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์นี่เองเป็นหลักสำคัญ ซึ่งอาจสรุปได้ ดังนี้^{๑๖}

(๑) มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและทำความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องของเหตุผลและสติปัญญา

(๒) มุ่งพัฒนาสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น สูงขึ้น สมบูรณ์ขึ้นเพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

(๓) เมื่อมนุษย์มีเหตุผลกันทุกคน การศึกษาในทุกแห่งทุกสถานที่จึงเหมือนกันเป็นสากล เพราะว่าหน้าที่ของการศึกษาก็คือ การแสวงหาและการนำมาซึ่งความรู้อันเป็นนิรันดร เป็นสากลและไม่เปลี่ยนแปลง

(๔) การศึกษามุ่งให้คนรู้จักคิดและเข้าถึงความเป็นจริงอันเป็นแก่นแท้ และไม่เปลี่ยนแปลง เพราะการศึกษาไม่ใช่การลอกเลียนแบบชีวิตแต่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต

(๕) การศึกษามุ่งพัฒนาความมีเหตุผล เพื่อให้คนมีเหตุผลและใช้ความมีเหตุผลนี้อยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างมีความสุข จุดมุ่งหมายสำคัญของการศึกษาจึงควรเน้นการพัฒนาความมีเหตุผลและจะต้องรู้จักใช้วิธีการแห่งปัญญา

๓) **ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม** ปรัชญาลุ่มนี้ยึดเอาสาระ หรือเนื้อหาที่เป็นแก่นของสิ่งต่างๆ เป็นสำคัญ และเนื้อหาที่สำคัญต้องเน้นเนื้อหาที่มาจากมรดกทางวัฒนธรรมเป็นแบบแผน หรือเป็นกฎเกณฑ์เป็นมาตรฐานในการตัดสิน ส่วนความรู้ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ได้รับความสำคัญน้อยกว่าความรู้ที่อยู่ในอดีต ปรัชญาสารัตถนิยมจัดอยู่ในกลุ่มอนุรักษนิยม(*conservative view*) จนได้ชื่อว่าหนทางกลับไปสู่วัฒนธรรมแบบอนุรักษณ์(*a conservative road to culture*)^{๑๗} เพราะมีการยึดเอา

^{๑๕} กิติมา ปรีดีดีลภ, *ปรัชญาการศึกษา เล่ม ๑*, (กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐), หน้า ๗๖.

^{๑๖} สุวิน ทองปั้น, *ปรัชญาการศึกษา*, หน้า ๙๗.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.